

Statusové usporiadanie slovenskej spoločnosti¹

Ján Bunčák² – Anna Hrabovská³ – Ján Sopóci⁴

Katedra sociologie FF UHK Hradec Králové, Katedra sociológie FiF UK Bratislava

Status Order in Slovak Society. The theoretical basis of this article is Max Weber's distinction between class and status as related but different forms of social stratification. Tak Wing Chan and John Goldthorpe proved that this distinction is conceptually cogent and empirically important in the study of today's modern societies. We follow their approach in our attempt to identify a status order in present-day Slovak society. We analyzed the occupational structure of spouses (partners in marriages): empirical results show that there is one dimension of this structure that can be interpreted as reflecting a hierarchy of status. The status order we identify is different to income, education and socioeconomic status. An analysis of the relationship between the status hierarchy and the class structure has shown that while some classes show a rather high degree of status homogeneity, in other classes status stratification is quite extensive. Similarly to the findings of Chan and Goldthorpe, our results also show that the Weber's distinction between status and class remains valid and empirically beneficial.

Sociológia 2018, Vol. 50 (No. 1: 5-30)

Key words: *Class; status; social stratification; occupational structure of spouses; multidimensional scaling; status order in Slovak society*

Úvod

Triedna stratifikácia slovenskej spoločnosti už bola predmetom mnohých výskumov a analýz. Stratifikácii na základe sociálneho statusu však zatiaľ sociológovia venovali len minimálnu pozornosť. Naša štúdia je preto venovaná hľadaniu odpovede na otázku, či v súčasnej slovenskej spoločnosti popri triednej stratifikácii existuje aj empiricky identifikovateľné statusové usporiadanie. Využili sme pritom teoreticko-metodologický prístup, ktorý vytvorili a pri skúmaní západných spoločností aplikovali E. O. Laumann, J. H. Goldthorpe, T. W. Chan i ďalší autori. Na základe analýzy údajov získaných reprezentatívnym empirickým výskumom populácie SR sme preskúmali triednu i statusovú dimenziu sociálnej stratifikácie slovenskej spoločnosti a dospeli sme k pozitívnej odpovedi na uvedenú otázku. V nasledujúcom texte sa najskôr budeme venovať vysvetleniu teoretického východiska a metodologického postupu, ktorý sme použili pri hľadaní odpovede na uvedenú otázku.

¹ Štúdia vznikla v rámci riešenia výskumnej úlohy APVV-14-0639 Sociálna stratifikácia a sociálna mobilita v slovenskej spoločnosti a výskumnej úlohy VEGA 1/10062/15 Sociologické teórie moderny ako východisko skúmania vývoja slovenskej spoločnosti II.

² Korešpondencia: doc. Mgr. Ján Bunčák, PhD., Katedra sociologie, Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, náměstí Svobody 331, Hradec Králové, ČR. E-mail: jan.buncak@uhk.cz

³ Korešpondencia: RNDr. Anna Hrabovská, PhD., Porubského 8, 811 06 Bratislava. E-mail: hrabovska@chello.sk

⁴ Korešpondencia: prof. PhDr. Ján Sopóci, PhD., Katedra sociológie, FiF UK, Gondova 2, 814 99 Bratislava, Slovensko. E-mail: jan.sopoci@uniba.sk

Potom vysvetlíme spôsob využitia empirických údajov, z ktorých sme vychádzali a uvedieme najdôležitejšie zistenia a závery, ku ktorým sme na základe analýzy empirických dát dospeli. Na záver zhodnotíme dosiahnuté výsledky a naznačíme možné smery ďalšej analýzy riešenej problematiky skúmanej optikou dvojdimenzionálneho chápania sociálnej stratifikácie.

Teoretické východisko skúmania statusu

Empirické skúmanie sociálnej stratifikácie spoločností európskych štátov vychádzalo v posledných desaťročiach zväčša z teoretických východísk, ktoré vytvoril Max Weber. Ako je známe, Weber zdôrazňoval rozdiel medzi triedou a stavom, dnešnou terminológiou povedané medzi sociálnou triedou a sociálnym statusom. Trieda v jeho chápaní vypovedá o postavení v ekonomickom usporiadaní spoločnosti: triedu považoval za pozíciu a životné šance na trhu tovarov a práce. Členovia triedy sú podľa neho ľudia, ktorí majú spoločný kauzálny prvok ovplyvňujúci ich životné šance, pričom týmto spoločným prvkom sú ekonomické (vlastnícke alebo zárobné) záujmy existujúce v podmienkach trhu tovarov a práce⁵. Zavedením kategórií stav a stavovské postavenie (Stand, ständische Lage) Weber doplnil, resp. rozšíril ekonomické chápanie sociálnej diferenciácie, vyjadrované pojmom trieda o sociálnu dimenziu – pridal k nemu sociálne podmienenú diferenciáciu⁶. Rozdiel medzi týmito kategóriami spočíva v tom, že trieda označuje objektívny a stav subjektívny aspekt sociálnej diferenciácie, ďalej v tom, že trieda vyjadruje vzťahy obsiahnuté v oblasti výroby a výmeny, a stav vyjadruje vzťahy obsiahnuté v oblasti spôsobu, resp. štýlu života. Zatiaľ čo triedy sú podľa Webera sociálne kategórie, ktoré sa odvodzujú, resp. vytvárajú na základe postavenia na trhu, na základe trhovej situácie rôznych ľudí, stavy sú spoločenstvá (aj keď v modernej spoločnosti často amorfné), teda reálne sociálne skupiny vytvorené na základe princípu spotreby tovarov a služieb, a sú reprezentované osobitnými spôsobmi života.

Nasledovníci M. Webera k jeho rozlíšeniu triedy a statusu ako dvoch blízkych, ale odlišných foriem sociálnej stratifikácie pristupovali rôznymi

⁵ „Chceme hovoriť o nejakej triede vtedy, 1. ak určité množstvo ľudí má spoločné špecifické prvky svojich životných šancí, 2. tieto prvky sú reprezentované iba ekonomickými vlastníkmi a zárobnými záujmami, a to 3. v podmienkach trhu tovarov a práce. ... Pre pojem triedy je charakteristické to, že typ šancí na trhu je tou inštitúciou, ktorá je spoločnou podmienkou osudu jednotlivcov. Triedne postavenie je v tomto zmysle iba trhové postavenie.“ (Weber 1964: 679-680)

⁶ „Stavovským postavením nazývame účinne vyžadované pozitívne alebo negatívne privilegovanie v sociálnom hodnotení, ktoré je založené: a) na spôsobe, štýle života, a tým b) na formálnom spôsobe výchovy, ktorým môže byť empirické alebo racionálne učenie a zvládnutie zodpovedajúcich životných foriem; c) na rodovej alebo profesionálnej prestíži. Prakticky sa stavovské postavenie vyjadruje hlavne v: a) manželstve, b) spoločnom stolovaní, c) monopolnom privlastnení privilegovaných možností zárobku, d) stavovských zvykoch či tradíciách iného druhu. ... Stavy môžu vzniknúť: a) primárne, vlastným stavovským spôsobom života, najmä zvládnutím profesie (stavy životného spôsobu alebo profesie), b) sekundárne, dedičnou charizmou, prostredníctvom prestížnych nárokov v dôsledku stavovského pôvodu (rodové stavy), c) stavovským privlastnením politických alebo hierokratických mocí ako monopolu (politické, resp. hierokratické stavy).“ (Weber 1964: 226-227)

spôsobmi: časť z nich toto rozlíšenie akceptovala a v nejakej upravenej podobe aplikovala pri empirickom skúmaní sociálnej stratifikácie, iná časť ho v podstate ignorovala a niektorí autori sa snažili dualitu triedy a statusu prekonať svojimi pokusmi o vytvorenie ich syntézy. Na základe toho možno stúpecov neoweberovského chápania sociálnej diferenciácie rozdeliť buď na zástancov jednodimenzionálneho, alebo dvojdimenzionálneho chápania sociálnej stratifikácie ako východiska jej empirického skúmania. (Chan – Goldthorpe 2004) Protagonisti reinterpretácie sociálnej triedy v termínoch statusu, napríklad S. Lipset a R. Bendix, ktorí vymedzili sociálne triedy ako „spoločenské vrstvy skladajúce sa z jednotlivcov, ktorí sa považujú z hľadiska statusu za navzájom si rovných“ (Lipset – Bendix 1959: 275), pripravili tak základy pre dlhodobé etablovanie skúmania sociálnej stratifikácie na základe sociálno-ekonomického statusu, meraného najčastejšie na základe socioekonomického indexu zamestnaní (Duncan 1961; Blau – Duncan 1967; Ganzeboom et al. 1992), typické najmä pre americkú sociológiu. Najvýznamnejšou a najvplyvnejšou protiváhou tohto dominantného jednodimenzionálneho chápania sa stali výsledky úsilia P. Bourdieu o prekonanie Weberovej dichotómie triedy a statusu postulovaním sociálneho statusu ako symbolického aspektu triednej štruktúry, presahujúceho rýdzo ekonomické medzitriedne a vnútrotriedne vzťahy. (Bourdieu 1984)

Medzi americkými i európskymi sociológmi sa však našlo aj dosť autorov, ktorí k Weberovmu rozlišovaniu triedy a statusu pristupovali s väčšou úctou a napriek poklesu významu statusového usporiadania v druhej polovici 20. storočia sa snažili dokázať, že i v moderných spoločnostiach má nielen skúmanie triednej štruktúry, ale i statusového usporiadania význam pre úplnú deskripciu a explanáciu ich sociálnej stratifikácie. (Mills 1951; Lockwood 1958; Laumann 1966, 1973) V poslednom čase sa k Weberovmu rozlíšeniu triedy a statusu ako dvoch odlišných dimenzií sociálnej stratifikácie prihlásili britskí sociológovia T. W. Chan a J. H. Goldthorpe, ktorí sa i na základe analýzy empirických údajov zo súčasnej britskej, ale aj iných spoločností pokúsili ukázať, že toto rozlíšenie má i dnes dostatočnú teoretickú platnosť a empirickú explanačnú silu pri skúmaní systémov sociálnej stratifikácie moderných spoločností. (Chan – Goldthorpe 2004, 2007; Chan 2012) Títo autori vymedzili statusové usporiadanie ako „súbor hierarchických vzťahov, ktoré vyjadrujú ľuďmi reflektovanú a akceptovanú všeobecnú sociálnu nadržanosť, rovnosť a podradenosť, ktorá nesúvisí natoľko s vlastnosťami jednotlivcov, ako s nimi zastávanými pozíciami, alebo s ich niektorými askriptívnymi charakteristikami“. (Chan – Goldthorpe 2004: 383) Triednu štruktúru pritom chápali ako štruktúru vychádzajúcu z ekonomických vzťahov, čiže zo vzťahov existujúcich na trhu práce – zotrvali teda pri dnes už klasickom neoweberovskom chápaní triednej štruktúry vytvorenom J. Goldthorpem a jeho spolu-

pracovníkmi (Goldthorpe et al. 1980; Erikson – Goldthorpe 1992; Erikson et al. 1979), ktoré dodnes patrí medzi najviac využívané východiská empirických výskumov sociálnej stratifikácie. Podľa autorov tejto koncepcie má statusové usporiadanie hierarchickú podobu, triedna štruktúra (reprezentovaná EGP, resp. CASMIN triednou schémou) však nemusí vždy byť hierarchická.

T. W. Chan a J. Goldthorpe na základe analýzy empirických údajov indikujúcich triednu i statusovú pozíciu členov súčasnej britskej aj iných moderných spoločností zistili, že v týchto spoločnostiach popri triednej diferenciácii existuje i dobre rozlíšiteľné statusové usporiadanie; Weberovo rozlíšenie triedy a statusu zostáva teda podľa nich i v súčasnosti platné a má značný explanačný potenciál. Toto rozlíšenie podľa ich záverov navyše umožňuje hlbšie preskúmať a objasniť mnohé doteraz nedostatočne objasnené otázky sociálnej stratifikácie, napríklad vzťahy medzi triednou pozíciou a statusovým postavením jednotlivcov a ich životnými podmienkami, príležitosťami a voľbami. (Chan – Goldthorpe 2004, 2007; Chan 2012)

Inšpirovaní uvedenou koncepciou i empirickými zisteniami a závermi, ku ktorým vďaka nej títo autori dospeli, hľadáme odpoveď na otázku, či aj v súčasnej slovenskej spoločnosti – ktorú ešte stále možno považovať za post-socialistickú (Londák et al. 2016) – existuje empiricky zistiteľné statusové usporiadanie (vymedzené spôsobom vychádzajúcim z vyššie uvedenej koncepcie) ako dimenzia sociálnej stratifikácie, kvalitatívne odlišná od jej triednej štruktúry. V prípade pozitívnej odpovede je ďalším našim cieľom charakterizovanie tohto statusového usporiadania, hlavne v komparácii s neo-weberovsky chápanou a skúmanou triednou štruktúrou súčasnej slovenskej spoločnosti.

Metodika skúmania sociálneho statusu a triedy

T. W. Chan a J. Goldthorpe sa pri vytváraní svojho prístupu k analýze statusu inšpirovali prácami E. O. Laumann, ktorý nadviazal na výskumy stratifikácie amerických mestských komún W. L. Warnera a jeho kolegov. Laumann vychádzal z teoretického predpokladu diferencovaného združovania ľudí na základe ich sociálneho statusu a za kľúčový indikátor statusu považoval priateľské vzťahy a väzby. Pri skúmaní priateľských vzťahov považoval za dôležité najmä zamestnanie, resp. povolanie ich participantov a analyzoval priateľské združovanie z hľadiska skladby zamestnaní osôb v priateľských vzťahoch. Na základe týchto skutočností sa s využitím techniky multidimenzionálneho škálovania snažil odhaliť hlavné dimenzie diferencovanosti priateľských zoskupení z hľadiska zamestnaní ich participantov. Takto identifikované dimenzie považoval za dimenzie sociálneho statusu. (Laumann 1966, 1973; Laumann – Guttman 1966) Vychádzal pritom zo všeobecne prijímaného predpokladu, že v modernej spoločnosti je zamestnanie jednou z najvýznam-

nejších charakteristík súvisiacich so statusom. Predpokladal tiež, že priateľské združovanie, ktoré sa uskutočňuje na základe slobodnej voľby, resp. výberu osôb za priateľov a je založené na silných, resp. veľmi tesných sociálnych väzbách, je lepším indikátorom sociálnej rovnosti jednotlivcov ako iné druhy združovania (a zoskupenia, vytvorené napríklad na základe príbuzenstva, susedstva, spoločných záujmových činností ap.) – preto pri výbere najvhodnejšieho indikátora sociálneho statusu uprednostnil priateľské väzby a združenia pred inými, napríklad rodinnými či susedskými, s ktorými tiež pracoval.

V nadväznosti na Laumannov prístup Chan a Goldthorpe pri skúmaní statusového usporiadania britskej a neskôr aj iných moderných spoločností vychádzali z chápania zamestnania ako rozhodujúcej skutočnosti, od ktorej sa v súčasnej spoločnosti odvodzuje status osoby. Predpokladali tiež, že pre priateľstvo, rovnako ako pre manželstvo sú charakteristické, resp. konštitutívne vzťahy rovnosti zúčastnených osôb. S využitím reprezentatívnych empirických údajov o zamestnaniach priateľských dvojíc a manželských párov na základe existujúcich vzorov ich zamestnaneckej homogenity a heterogenity prostredníctvom hlavných kategórií zamestnaní preskúmali s využitím techniky multidimenzionálneho škálovania štruktúru týchto vzorov a odhalili jej základné dimenzie, pričom prvú z nich považovali za dostatočne spoľahlivo reprezentujúcu sociálny status. (Chan – Goldthorpe 2004, 2007)

Poučení uvedenými i ďalšími autormi (Bottero – Prandy 2003; Prandy – Lambert 2003; Stewart et al. 1980) sme pri hľadaní odpovede na otázku, či statusové usporiadanie existuje aj v súčasnej slovenskej spoločnosti, vychádzali z týchto základných predpokladov:

1. predpoklad, že ľudia sa združujú diferencovane – najmä v závislosti od svojho sociálneho statusu (ale tiež v závislosti od svojej sociálnej triedy, rodu, etnicity, vzdelania, veku a ďalších charakteristík),
2. predpoklad, že ľudské združovanie sa v najväčšej miere uskutočňuje na základe rovnakého (alebo podobného) sociálneho statusu ľudí; inými slovami, partnerský a manželský vzťah (rovnako ako priateľský vzťah) sú najčastejšie postavené na statusovej rovnosti participantov a zriedkavejšie vznikajú a pretrvávajú bez ohľadu na ich statusové rozdiely,
3. predpoklad, že jednou z najvýznamnejších, najreprezentatívnejších charakteristík a ukazovateľov statusu človeka v súčasnej modernej spoločnosti je jeho zamestnanie.

Vychádzajúc z týchto predpokladov sme s využitím údajov výskumu *Sociálna stratifikácia a sociálna mobilita na Slovensku*⁷ preskúmali skladbu

⁷ Výskum *Sociálna stratifikácia a sociálna mobilita na Slovensku* uskutočnila v roku 2016 agentúra MEDIAN SK, s.r.o. na reprezentatívnej vzorke 3500 respondentov vybraných metódou náhodného výberu, technikou štandardizovaného rozhovoru na základe dotazníka vytvoreného riešiteľmi výskumnej úlohy APVV-14-0639 Sociálna stratifikácia a sociálna mobilita v slovenskej spoločnosti.

manželských a partnerských párov z hľadiska ich zamestnania. Vychádzali sme z porovnania výskumom zistených údajov o aktuálnom alebo poslednom zamestnaní respondenta a údajov o aktuálnom alebo poslednom zamestnaní respondentovho manžela/manželky, resp. partnera/partnerky. Údaje o zamestnaní respondenta a zamestnaní jeho manžela/manželky či partnera/partnerky sme spracovali na základe Štatistickej klasifikácie zamestnaní SK ISCO-08 (vydanej vyhláškou Štatistického úradu SR č. 516/2011 Z. z.)⁸, ktorá vychádza z Medzinárodnej štandardnej klasifikácie zamestnaní (International Standard Classification of Occupations ISCO-08).

Takto spracované údaje boli zakódované dvojmiestnym kódom, na základe ktorého sme roztriedili respondentov výskumu a ich manželov/manželky, resp. partnerov/partnerky, o ktorých sme získali informáciu o ich zamestnaniach, do 43 tried zamestnaní klasifikácie ISCO-08. Veľkosť takto získaného súboru (počet respondentov sa po tomto spracovaní znížil na 2355) a nižšia početnosť zastúpenia viacerých zo 43 tried zamestnaní respondentov výskumu a ich manželských partnerov nás prinútili zredukovať pôvodný počet tried na 25 kategórií zamestnaní (tabuľka č. 1), ktoré sa stali základom pre ďalšie štatistické spracovanie. Pri redukcii pôvodných 43 tried zamestnaní na nižší počet kategórií sme využili najmä zlučovanie tried zamestnaní na základe podobnosti ich charakteristík a funkcií, pričom sme brali do úvahy početnosť zastúpenia respondentov v jednotlivých triedach, charakteristiky pracovných činností vykonávaných v jednotlivých zamestnaniach, pracovné odvetvia, v ktorých sa uskutočňujú zamestnania i ďalšie relevantné skutočnosti vyplývajúce zo špecifik jednotlivých zamestnaní a ich umiestnenia v klasifikácii SK ISCO-08.

Vychádzajúc zo stanovených 25 kategórií zamestnaní sme vytvorili kontingenčnú tabuľku o rozmere 25×25 políčok, v ktorej sú skombinované kategórie zamestnaní respondentov s kategóriami zamestnaní ich manželov/manželiek, resp. partnerov/partneriek. Pre každú kategóriu zamestnania respondenta sme ďalej vypočítali percentuálne rozloženie kategórií zamestnaní manželov/manželiek, resp. partnerov/partneriek. Takáto matica sa stala východiskom pre aplikáciu techniky klasického multidimenzionálneho škálovania, ktorú sme uskutočnili prostredníctvom štatistického softvéru IBM SPSS Statistics V22.0 metódou ALSCAL. Ako mieru podobnosti (dissimilarity) medzi dvojicami kategórií zamestnaní respondentov sme použili euklidovskú vzdialenosť. 25 kategórií zamestnaní respondentov bolo teda škálovaných na základe

⁸ Štatistická klasifikácia zamestnaní SK ISCO-08 združuje pracovné pozície do jednotiek zamestnania ako najnižších článkov klasifikácie, ktoré sa združujú do podskupín, skupín, tried a hlavných tried na základe podobnosti zručností požadovaných na výkon daného zamestnania. Štruktúra klasifikácie SK ISCO-08 má 5 úrovní, na ktorých sa rozlišuje: 10 hlavných tried zamestnaní (majú pridelený jednomiestny kód), 43 tried zamestnaní (dvojmiestny kód), 130 skupín zamestnaní (trojmiestny kód), 436 podskupín zamestnaní (štvormiestny kód) a 2147 jednotiek zamestnaní (sedemmiestny kód). (www.kvalifikacie.sk/sk-isco-08)

podobnosti rozloženia kategórií zamestnaní ich manželov/manžieliek, resp. partnerov/partneriek.

Tabuľka č. 1: Kategórie zamestnaní použité pri štatistickej analýze

Kategórie zamestnaní respondentov	Kód	N	%
Manažéri vo výrobe, financiách, obchode, doprave atď.*	MVV	79	3,4
Manažéri v službách	MVS	118	5,0
Vedci, architekti, inžinieri, právnici	VAI	52	2,2
Lekári, terapeuti, farmaceuti	LTF	54	2,3
Učítelia a iní pedagogickí pracovníci	UPP	124	5,3
Analytici vo finančníctve, marketingu, IKT	AFI	71	3,0
Technici, majstri vo výrobe, doprave, IKT	TMV	79	3,4
Zdravotné sestry, iní zdravotnícki pracovníci, ošetrovatelia	ZSO	82	3,5
Obchodní zástupcovia, sprostredkovatelia, nákupcovia	OZS	145	6,2
Sekretárky, všeobecní administratívni pracovníci	SVA	64	2,7
Administratívni pracovníci v zákazníckych službách	APZ	46	2,0
Účtovníci, pomocní administratívni pracovníci	UPA	95	4,0
Kuchári, čašníci, barmani	KCB	144	6,1
Kaderníčky, kozmetičky	KAK	64	2,7
Prevádzkari, správcovia, vedúci predajní	PSV	99	4,2
Predavači	PRE	244	10,4
Policajti, dozorcovia, hasiči	POL	68	2,9
Pestovatelia plodín, úžitkových zvierat, spracovatelia plodín, mäsa, výrobcovia potravín	PPP	41	1,7
Stavební remeselníci	STR	126	5,4
Kvalifikovaní remeselníci	KRM	173	7,3
Elektrikári, elektrotechnici	ELE	59	2,5
Operátori, montéri strojov a zariadení	OMS	70	3,0
Vodiči, obsluha pojazdnych strojov a zariadení	VOD	139	5,9
Upratovačky, čističi	UPR	56	2,4
Pomocní pracovníci, nosiči, zberači odpadu	PPR	63	2,7
Spolu		2355	100

* Z priestorových dôvodov používame pri označovaní kategórií zamestnaní zväčša iba mužský rod.

Multidimenzionálne škálovanie (MDS)⁹ je metóda, resp. sústava metód slúžiaca na analýzu údajov, ktorými sa vyjadruje vzťah medzi objektmi. Tieto objekty spolu navzájom súvisia podľa určitej miery podobnosti. Na základe stupňa podobnosti medzi dvojicami objektov umožňuje MDS odhaľovať v pozadí stojace dimenzie, ktoré nie sú priamo merateľné. Výsledky MDS sa najčastejšie vyjadrujú graficky, obvyčajne v dvoj- alebo trojrozmernom prie-

⁹ (Schenk – Hrabovská 2010)

store. Každý objekt je v priestore reprezentovaný bodom, pričom body sú usporiadané takým spôsobom, aby vzdialenosti medzi nimi čo najlepšie zodpovedali podobnosti medzi objektmi. To znamená, že dva podobné objekty sú reprezentované dvomi bodmi, ktoré sú blízko pri sebe, a dva objekty, ktoré nie sú podobné, sú reprezentované dvomi od seba vzdialenými bodmi. Matematický algoritmus, ktorý sa používa v klasickom MDS, pracuje s euklidovskou vzdialenosťou, čo znamená, že vzdialenosť d_{ij} medzi bodmi i a j je definovaná ako

$$d_{ij} = \sqrt{\sum (x_{ia} - x_{ja})^2}$$

kde x_{ia} je umiestnenie (súradnica) bodu i v dimenzii a . V prípade nami uskutočneného MDS sú hodnoty x_{ia} a x_{ja} súradnice kategórie zamestnania i a kategórie zamestnania j ($i, j = 1, \dots, 25$) v dimenzii a ($a = 1, 2, 3$) uvedené v tabuľke č. 3. Ich grafické vyjadrenie obsahuje graf č. 1.

Pri analýze výsledkov uskutočneného postupu, ktorým je venovaná ďalšia časť štúdie, budeme postupovať tak, že najskôr predstavíme dimenzie odhalené technikou multidimenzionálneho škálovania a potom budeme detailnejšie analyzovať najdôležitejšiu z nich. Využijeme pritom aj porovnanie zistení výskumu o predpokladanom statusovom usporiadaní s triednou diferenciáciou slovenskej spoločnosti. Na tomto mieste preto stručne charakterizujeme Goldthorpeho vymedzenie tried, resp. triednu klasifikáciu EGP i triednu klasifikáciu ESeC, ktoré použijeme pri našej analýze.

Neoweberovský prístup k sociálnej stratifikácii a triedam, ktorý vyvinul J. Goldthorpe so spolupracovníkmi, vychádza z chápania tried existujúcich na základe vzťahov na trhu práce a vzťahov medzi základnými jednotkami tohto trhu, čiže medzi zamestnávateľmi, samozamestnávateľmi a zamestnancami, ako aj vzťahov medzi ich podkategóriami (veľkí a malí podnikatelia, rôzne zamestnania atď.) a na základe charakteristík týchto podkategórií. Podrobnému výkladu tohto prístupu ani jeho výsledku – Goldthorpeho triednej schémy sa netreba venovať, keďže je aj v ČR a SR dostatočne známa a spopularizovaná (Šanderová 2004; Katrňák 2005; Sopóci 2008) a bola často využívaná vo výskumoch vývoja sociálnej stratifikácie po roku 1989. (Machonin – Tuček a kol. 1996; Matějů – Vlachová 2000; Tuček a kol. 2003; Šafr 2008a; Katrňák – Fučík 2010; Bunčák et al. 2011 atď.) Treba upozorniť na skutočnosť, že sociológovia z rôznych štátov si túto schému upravujú na základe špecifik svojho národného trhu práce, legislatívy v oblasti pracovných vzťahov, špecifik podnikateľských subjektov ap. Každá národná či štátna podoba triednej schémy

EGP má však pritom (zväčša) nehierarchický charakter a triedy ňou vymedzené nie sú (spravidla) reálnymi sociálnymi skupinami v zmysle presne vymedzených hraníc jednotlivých tried, existencie triedneho sebauvedomenia ich členov, špecifických triednych hodnôt, vzorov konania ap., ale len kategóriami osôb s rovnakým triednym postavením vymedzeným na základe ich trhovej a pracovnej situácie.

Treba tiež pripomenúť, že Goldthorpeho triednu schému európski sociológovia v priebehu posledných desaťročí nahradili jej modifikáciami označovanými ako ESeC a ESeG, ktoré sa snažia odstrániť niektoré jej nedostatky vyplývajúce najmä zo skutočnosti, že bola vyvinutá primárne pre skúmanie sociálnej stratifikácie spoločnosti Veľkej Británie. Triednu schému ESeC (European Socioeconomic Classification) vyvinul pre potreby skúmania sociálnej stratifikácie európskych štátov medzinárodný tím sociológov. (Rose, Harrison 2010) Európska sociálnoekonomická klasifikácia vychádza z rovnakých teoreticko-metodologických východísk ako triedna klasifikácia EGP: rešpektuje myšlienku, že základom sociálnych nerovností a životných príležitostí je v súčasnej Európe postavenie na trhu práce a rovnako ako schéma EGP rozlišuje tri základné triedy (zamestnávateľov, samozamestnávateľov a zamestnancov), ku ktorým pridáva štvrtú – triedu ľudí vylúčených z trhu práce. Podobne ako klasifikácia EGP, aj ESeC rozlišuje potom zamestnancov na základe druhu pracovnej zmluvy uzatvorenej so zamestnávateľom: rozlišuje zmluvu o vykonávaní práce a zmluvu o služobnom vzťahu, ku ktorým pridáva ešte tretí druh – zmluvu kombinujúcu prvky dvoch predchádzajúcich druhov¹⁰. Rovnako ako klasifikácia EGP, ani klasifikácia ESeC nemá hierarchický charakter a tiež umožňuje upravovať jej kompletnú (desaťtriednu) verziu zlučovaním jednotlivých tried na verzie so šiestimi, piatimi a tromi triedami.

Pri našej analýze sme použili upravenú podobu triednej schémy EGP operacionalizovanú H. Ganzeboomom a D. Treimanom (Ganzeboom et al. 1991) a tiež upravenú podobu schémy ESeC, vytvorenú podľa odporúčaní jej autorov. (Rose – Harrison 2010) Na základe početného zastúpenia jednotlivých tried medzi respondentmi empirického výskumu *Sociálna stratifikácia a sociálna mobilita na Slovensku* sme sa rozhodli niektoré podtriedy klasifikácií EGP i ESeC zlúčiť a pracovať so schémami obsahujúcimi v oboch prípadoch 5 tried. (Tabuľka č. 2)

¹⁰ Podrobnejšie informácie o klasifikácii ESeC možno nájsť v (Rose – Harrison 2010), alebo (Katrňák – Fučík 2010; Šafr – Holý 2012).

Tabuľka č. 2: **Triedne klasifikácie EGP a ESeC upravené pre potreby analýzy**

Päťtriedna klasifikácia EGP	Päťtriedna klasifikácia ESeC
I., II. Servisná trieda	1, 2 Vyššia a nižšia servisná trieda
IIIa., IIIb. Rutinne nemanuálne pracujúci	3, 6 Nemanuálne a manuálne pracujúci vyššieho stupňa
IVa., IVb., IVc. Drobní podnikatelia	4, 5 Drobní podnikatelia v priemysle a poľnohospodárstve
V., VI., VIIb. Kvalifikovaní robotníci	7 Nemanuálne pracujúci nižšieho stupňa
VIIa. Nekvalifikovaní robotníci	8, 9 Kvalifikovaní a nekvalifikovaní manuálni pracovníci

Statusové usporiadanie slovenskej spoločnosti

Základné výsledky uskutočneného multidimenzionálneho škálovania znázorňujú tri obrázky grafu č. 1, ktoré ukazujú umiestnenie vymedzených 25 zamestnaneckých kategórií respondentov výskumu a ich manželov/manžieliek, resp. partnerov/partneriek v euklidovskom priestore podľa troch odhalených základných dimenzií.

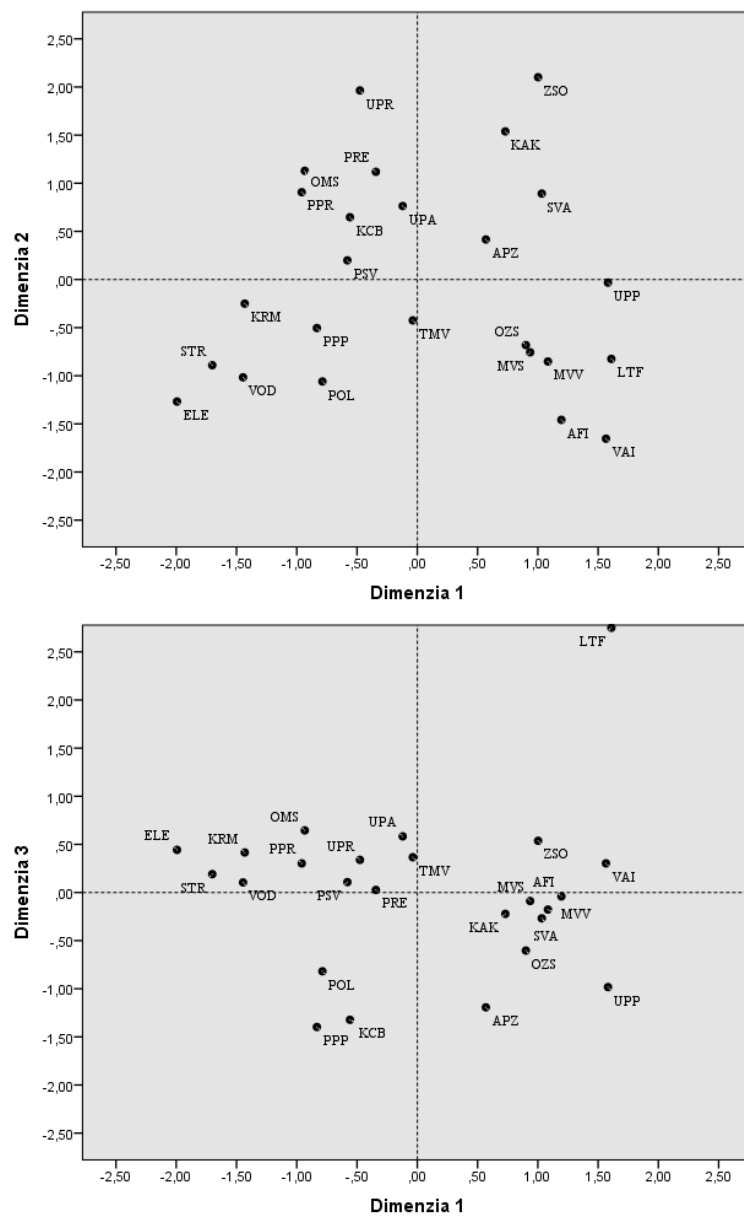
Na základe rozmiestnenia zamestnaneckých kategórií v prvej odhalenej dimenzii, znázornenej na prvých dvoch obrázkoch na vodorovnej osi, možno odôvodnene predpokladať, že táto dimenzia reprezentuje sociálny status. Môžeme tak usudzovať na základe skutočnosti, že na ľavej strane intervalu tejto dimenzie sa umiestnili najmä zamestnanecké kategórie charakteristické prevahou manuálnej práce a s ňou spojených charakteristík (elektrikári, stavební a iní kvalifikovaní remeselníci, vodiči, operatéri a montéri strojov a zariadení, pomocní pracovníci, poľnohospodárski a potravinárski robotníci, kuchári, čašníci, upratovačky), a na pravej strane sa umiestnili najmä zamestnanecké kategórie s prevahou nemanuálnej práce, práce s ľuďmi, so symbolmi a všeobecnejšími informáciami, ako sú lekári, učitelia, vedci, inžinieri, právnik, rôzni analytici, manažéri, obchodní zástupcovia, zdravotné sestry a iní zdravotnícki pracovníci, sekretárky, všeobecní administratívni pracovníci, administratívni pracovníci v službách atď. Na okrajových pozíciách vľavo sa pritom umiestnili zamestnanecké kategórie elektrikári, stavební remeselníci, kvalifikovaní remeselníci, vodiči, pomocní pracovníci, operatéri a montéri strojov a zariadení, a na okrajových pozíciách vpravo kategórie lekári, terapeuti a farmaceuti, učitelia a iní pedagogickí pracovníci, vedci, architekti, inžinieri a právnik, analytici vo finančníctve, marketingu a IKT a manažéri vo výrobe. V strede intervalu prvej dimenzie sa umiestnili zamestnanecké kategórie technici a majstri, účtovníci a pomocní administratívni pracovníci. Výnimkami

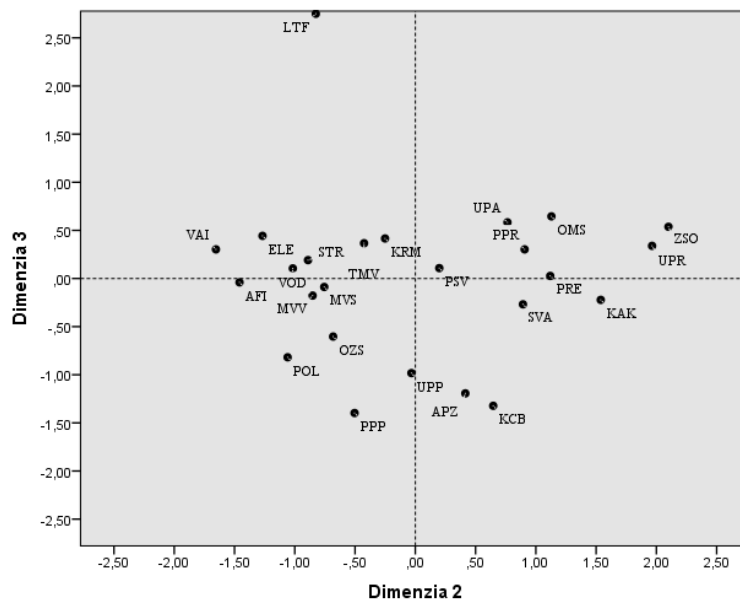
z tohto kontinua, vymedzeného na jednej strane zamestnaneckými kategóriami s prevahou manuálnej práce a na druhej strane zamestnaneckými kategóriami s prevahou nemanuálnej práce, sú kategórie zamestnaní policajti, dozorcovia a hasiči, a na druhej strane kaderníčky a kozmetičky.

V tejto súvislosti treba pripomenúť, že uvedené zistenia sú v súlade so zisteniami, ku ktorým dospeli T. Chan a J. Goldthorpe na základe preskúmania britskej, francúzskej, holandskej, maďarskej spoločnosti, ale napríklad aj J. Šafr na základe výskumu českej spoločnosti – bez ohľadu na to, či vychádzali z analýzy zamestnaneckej skladby manželských párov, alebo z analýzy skladby zamestnaní respondentov výskumov a ich najlepších priateľov. (Laumann 1966; Stewart et al. 1980; Chan – Goldthorpe 2004; Chan 2012; Šafr 2008b)

Pri interpretácii druhej dimenzie sa možno domnievať, že vyjadruje mieru rodovej diferenciácie, resp. feminizácie zamestnaneckých kategórií. Naznačuje to už prvý obrázok grafu č. 1, na ktorom je táto dimenzia znázornená na vertikálnej osi: na jej najvyšších pozíciách sa umiestnili zamestnanecké kategórie, ako sú zdravotné sestry a iní zdravotnícki pracovníci, upratovačky a čističi, kaderníčky a kozmetičky a predavači (predavačky), a na najnižších pozíciách sa umiestnili kategórie zamestnaní, ako sú vedci, inžinieri, architekti a právnici, analytici vo finančníctve, marketingu a IKT, elektrikári a elektrotechnici, vodiči, policajti, dozorcovia a hasiči, stavební remeselníci a manažéri vo výrobe. Ešte výraznejšie uvedený predpoklad potvrdzuje tretí obrázok grafu, na ktorom je druhá dimenzia vyznačená vodorovne. Na jej krajných pozíciách vpravo sa umiestnili kategórie zamestnaní zdravotné sestry a iní zdravotnícki pracovníci, upratovačky a čističi, kaderníčky a kozmetičky. Na Slovensku sú to typicky „ženské“ zamestnania a aj vo výberovom súbore bolo medzi zdravotnými sestrami a inými zdravotníckymi pracovníkmi 92,7% žien, medzi upratovačkami a čističkami 91,1% žien a medzi kaderničkami a kozmetičkami bolo až 96,9% žien. Ženy prevažujú i v ďalších kategóriách zamestnaní, ktoré sa umiestnili na tejto strane dimenzie: medzi sekretárkami a všeobecnými administratívnymi pracovníkmi, medzi predavačkami, pomocnými pracovníkmi, účtovníkmi a pomocnými administratívnymi pracovníkmi, kuchármi, čašníčkami a barmanmi. Na druhej strane – na krajných pozíciách tejto dimenzie vľavo sa umiestnili kategórie zamestnaní, v ktorých majú prevahu muži: vedci, inžinieri, architekti a právnici, analytici vo finančníctve, marketingu a IKT, elektrikári a elektrotechnici, vodiči a policajti, dozorcovia a hasiči, stavební remeselníci. Vo výberovom súbore bolo medzi vedcami, inžiniermi, architektmi a právnikmi 69,2% mužov, medzi analytikmi vo finančníctve, marketingu a IKT 57,7% mužov, medzi elektrikármi 98,3%, medzi vodičmi 97,8%, medzi policajtmi 92,6% a medzi stavebnými remeselníkmi bolo 96% mužov.

Graf č. 1: Výsledky multidimenzionálneho škálovania

Pri tretej dimenzii odhalenej uskutočneným multidimenzionálnym škálovaním sa nám nepodarilo identifikovať nijakú (jednu) výraznú skutočnosť, ktorou by ju bolo možné špecifikovať, resp. pomenovať podobne ako prvé dve dimenzie, ktoré možno označiť ako dimenziu statusu a dimenziu rodovej diferenciácie (resp. diferenciácie na základe pohlavia). Druhý a tretí obrázok grafu č. 1 ukazujú, že na tejto dimenzii sa umiestnili na veľmi blízkych pozíciách také odlišné kategórie zamestnaní, ako sú napríklad vedci, inžinieri, architekti, právnici, technici a majstri vo výrobe, elektrikári a pomocní pracovníci. Naopak, na veľmi vzdialených pozíciách sa na tejto dimenzii umiestnili kategórie zamestnaní, ako sú napríklad kvalifikovaní remeselníci, kuchári, čašníci a barmani, alebo účtovníci a pomocní administratívni pracovníci, sekretárky a všeobecní administratívni pracovníci. Možno sa preto domnievať, že táto dimenzia sa nedá interpretovať prostredníctvom jedného faktora, ale skôr ako dimenzia, ktorá odzrkadľuje spoločné pôsobenie viacerých skutočností, ktoré, žiaľ, nedokážeme určiť, rovnako ako nedokážeme špecifikovať vzájomné vzťahy týchto skutočností.

Zdôvodnenie statusového usporiadania

Prvá dimenzia – dimenzia sociálneho statusu – ktorá je pre nás najdôležitejšia, si vyžaduje podrobnejšie charakterizovanie i dôkladnejšie a hlbšie zdôvodnenie oprávnenosti a platnosti takejto jej interpretácie. Predpokladali sme, že táto dimenzia nevypovedá iba o prirodzenej tendencii ľudí hľadať si manželských partnerov medzi sebe podobnými, ako aj to, že usporiadanie kategórií na jed-

notlivých dimenziách odhalených multidimenzionálnym škálovaním neindikuje iba ich distribúciu podľa určitej metriky. (Chan – Goldthorpe 2004: 389) Postulovanie prvej dimenzie odhalenej MDS ako dimenzie sociálneho statusu, ktorá určuje hierarchické usporiadanie jednotlivých zamestnaneckých kategórií, si preto vyžaduje predložiť ďalšie dôkazy o platnosti tohto záveru, ktoré však už nemôžu vychádzať iba z uskutočnenej multidimenzionálnej analýzy.

Tabuľka č. 3: Kategórie zamestnaní usporiadané podľa statusového skóre v 1. dimenzii

Por.	Názov kategórie zamestnaní	Kód kategórie	MDS skóre 1.dimenzia	MDS skóre 2.dimenzia	MDS skóre 3.dimenzia
1.	Lekári, terapeuti, farmaceuti	LTF	1,6101	-0,8252	2,7502
2.	Učítelia a iní pedagogickí pracovníci	UPP	1,5821	-0,0326	-0,9826
3.	Vedci, architekti, inžinieri, právnici	VAI	1,5656	-1,6540	0,3030
4.	Analytici vo finančníctve, marketingu, IKT	AFI	1,1948	-1,4587	-0,0397
5.	Manažéri vo výrobe, financiách, obchode, doprave	MVV	1,0834	-0,8519	-0,1780
6.	Sekretárky, všeobecní administratívni pracovníci	SVA	1,0322	0,8931	-0,2678
7.	Zdravotné sestry, iní zdravotníckí pracovníci, ošetrovatelia	ZSO	1,0016	2,1008	0,5375
8.	Manažéri v službách	MVS	0,9358	-0,7561	-0,0885
9.	Obchodní zástupcovia, sprostredkovatelia, nákupcovia	OZS	0,9008	-0,6818	-0,6038
10.	Kaderničky, kozmetičky	KAK	0,7298	1,5379	-0,2216
11.	Administratívni pracovníci v zákazníckych službách	APZ	0,5690	0,4152	-1,1934
12.	Technici, majstri vo výrobe, doprave, IKT	TMV	-0,0381	-0,4251	0,3662
13.	Účtovníci, pomocní administratívni pracovníci	UPA	-0,1213	0,7640	0,5825
14.	Predavači	PRE	-0,3439	1,1192	0,0269
15.	Upratovačky, čističi	UPR	-0,4762	1,9636	0,3392
16.	Kuchári, čašníci, barmani	KCB	-0,5593	0,6464	-1,3232
17.	Prevádzkari, správcovia, vedúci predajní	PSV	-0,5806	0,1986	0,1083
18.	Policajti, dozorcovia, hasiči	POL	-0,7872	-1,0594	-0,8189
19.	Pestovatelia plodín, úžitkových zvierat, spracovatelia plodín, mäsa, výrobcovia potravín	PPP	-0,8331	-0,5039	-1,3973
20.	Operátori, montéri strojov a zariadení	OMS	-0,9342	1,1287	0,6447
21.	Pomocní pracovníci, nosiči, zberači odpadu	PPR	-0,9586	0,9067	0,3025
22.	Kvalifikovaní remeselníci	KRM	-1,4315	-0,2507	0,4152
23.	Vodiči, obsluha pojazdných strojov a zariadení	VOD	-1,4464	-1,0166	0,1045
24.	Stavební remeselníci	STR	-1,7014	-0,8901	0,1905
25.	Elektrikári, elektrotechnici	ELE	-1,9935	-1,2680	0,4436

Tabuľka č. 3 znázorňuje hierarchické usporiadanie nami vymedzených 25 kategórií zamestnaní na predpokladanej dimenzii sociálneho statusu. Ako sme

už uviedli, zdá sa, že na tejto dimenzii sú kategórie zamestnaní usporiadané podľa miery manuálnosti, resp. nemanuálnosti prác, ktoré sú ich obsahom. Zatiaľ čo na prvej až štrnástej pozícii hierarchie sa umiestnili zamestnania, v ktorých prevažujú nemanuálne činnosti, resp. pre tieto zamestnania je charakteristická skôr práca s informáciami, symbolmi a ľuďmi ako práca s prírodnými materiálmi, výrobkami, strojmi a pod., od devätnástej po dvadsiatu piatu pozíciu sa umiestnili zamestnania, v ktorých prevažujú manuálne činnosti nad nemanuálnymi. Medzi takto vyhranene rozmiestnenými zamestnaniami sa umiestnili zamestnania na 15. až 18. pozícii, ktoré konzistenciu tejto hierarchie čiastočne narušujú – zatiaľ čo pri zamestnaneckej kategórii upratovačky a čističi, ale čiastočne aj pri kategórii kuchári, čašníci a barmani by bolo možné očakávať ich umiestnenie medzi zamestnaniami s prevahou manuálnej práce, pri kategórii prevádzkari, správcovia, vedúci predajní a čiastočne i pri kategórii policajti, dozorcovia a hasiči by sa dalo očakávať ich umiestnenie medzi zamestnaniami s prevahou nemanuálnej práce (tak to zodpovedá aj popisom prác vykonávaných týmito kategóriami zamestnaní v klasifikácii SK ISCO-08). V súvislosti so zamestnaniami vykonávanými v sektore služieb je však podiel manuálnej a nemanuálnej práce často ťažké určiť (na dôkaz možno uviesť množstvo príkladov: od profesie chirurga, cez profesiu zdravotnej sestry, sekretárky, pomocného administratívneho pracovníka až po profesie, ako je kaderníčka, barman atď.), pričom podiel týchto zamestnaní spôsobený neustálym rozširovaním sektora služieb stále narastá a vykonáva ich čoraz viac ľudí.

Medzi kategóriami zamestnaní s prevahou nemanuálnej práce sa na najvyšších pozíciách hierarchie umiestnili kategórie, ako sú lekári, terapeuti a farmaceuti, učitelia a iní pedagogickí pracovníci, vedci, architekti, inžinieri a právnici a analytici vo finančníctve, marketingu a IKT, čiže kategórie zamestnaní odborníkov s najvyšším vzdelaním a kvalifikáciou (a tiež s najvyššou mierou prestíže, sociálno-ekonomického ocenenia ap.). Zamestnanecké kategórie, ako sú manažéri vo výrobe a v službách a obchodní zástupcovia a sprostredkovatelia, u ktorých sa nevyhnutne nepredpokladá vysokoškolské vzdelanie, sa umiestnili až za nimi, podobne ako kategórie zamestnaní, ako sú zdravotné sestry a iní zdravotnícki pracovníci, sekretárky a všeobecní administratívni pracovníci, účtovníci a pomocní administratívni pracovníci, technici a majstri vo výrobe, doprave a IKT, čiže profesie, ktorých vykonávanie si vyžaduje iba stredoškolské vzdelanie. Na najnižších pozíciách hierarchie zamestnaneckých kategórií sa umiestnili zamestnania, ktorých obsahom je prevažne manuálna práca, vyžadujúca si zväčša iba nižšie stredoškolské vzdelanie a kvalifikáciu (zamestnania kvalifikovaných remeselníkov a kvalifikovaných pracovníkov v priemysle, stavebníctve, doprave, poľnohospodárstve a službách), ale aj zamestnania, ktorých vykonávanie si nevyžaduje ani takúto kvalifikáciu a vzdelanie (pomocní pracovníci, nosiči, upratovačky, vodiči a

obsluha pojazdných strojov a zariadení atď.). Skutočnosť, že zamestnania s prevahou manuálnej práce vyžadujúce si vyšší stupeň vzdelania, resp. vyššiu kvalifikáciu sa v zistenej hierarchii neumiestnili na vyšších pozíciách ako tie manuálne zamestnania, ktoré si vzdelanie ani osobitnú kvalifikáciu nevyžadujú, zrejme vypovedá o oslabovaní rozdielov medzi sociálnym statusom zamestnaní vyžadujúcich si kvalifikovanú, polokvalifikovanú a nekvalifikovanú pracovnú silu, ktoré boli v minulosti chápané ako výraznejšie hierarchicky usporiadané. (Machonin a kol. 1969; Machonin – Tuček a kol. 1996; Bunčák et al. 2013)

Na základe našim výskumom odhalenej hierarchie usudzujeme, že zistené usporiadanie skúmaných zamestnaneckých kategórií vyjadruje sociálny status – je prejavom snahy prostredníctvom výberu sociálno-ekonomicky a sociálno-kultúrne rovnocenného partnera potvrdiť a upevniť si svoj sociálny status, a nevyjadruje iba spomínanú tendenciu ľudí hľadať si manželských partnerov medzi sebe podobnými. Domnievame sa, že k tomuto záveru nás oprávňuje: a) na jednej strane zistený výrazný rozdiel v umiestnení zamestnaneckých kategórií, v ktorých prevažujú vysoko odborné nemanuálne činnosti vyžadujúce si najvyššie vzdelanie a kvalifikáciu a v umiestnení kategórií, v ktorých prevažujú rutinné a pomerne jednoduché manuálne činnosti vyžadujúce si nižšie alebo iba základné vzdelanie a kvalifikáciu; b) na druhej strane zistená vnútorná inkonzistencia usporiadania v rámci zamestnaneckých kategórií s prevahou nemanuálnej práce i v rámci zamestnaneckých kategórií s prevahou manuálnej práce v zistenej hierarchii. Odhalenú hierarchiu kategórií zamestnaní na základe týchto zistení považujeme za prejav súčasnej podoby statusového usporiadania slovenskej spoločnosti, ktoré na jednej strane stále vyjadruje z minulosti pretrvávajúce vzťahy nadradenosti, rovnosti a podradenosti súvisiace s jednotlivými zamestnaniami, a na druhej strane vyjadruje i zmeny v týchto vzťahoch a ich meniacom sa vplyve na utváranie manželských a partnerských zväzkov.

Okrem uvedených skutočností možno pri posudzovaní odhalenej hierarchie zamestnaneckých kategórií ako indikátora statusového usporiadania použiť aj zisťovanie súvislostí medzi touto hierarchiou a vzdelaním i príjmom, ktoré sú bežne skúmanými faktormi a indikátormi sociálneho, resp. sociálno-ekonomického statusu. Súvislosť medzi výškou dosiahnutého vzdelania a príjmu a umiestnením v statusovom usporiadaní zistilo už množstvo výskumov sociálnej stratifikácie. Ak by sa ukázalo, že miera závislosti medzi vzdelaním, príjmom a zaradením v predpokladanom statusovom usporiadaní (indikovanom zamestnaneckou skladbou manželských a partnerských párov) je veľmi vysoká, mohlo by to vyvolať otázku, či takto vymedzený status iba nereprodukuje poznatky, ktoré boli získané skúmaním sociálno-ekonomického statusu (operacionalizovaného bežne na základe vzdelania, príjmu, alebo ich kombinácie),

resp. či nie je takto vymedzený status iba epifenoménom rôzneho vzdelania a rôznych príjmov ľudí. (Chan – Goldthorpe 2004: 391)

Výskum *Sociálna stratifikácia a sociálna mobilita na Slovensku*, zo zistení ktorého vychádzame, nám umožňuje využiť pri hľadaní odpovede na uvedené otázky aj údaje o najvyššom dosiahnutom vzdelaní a čistom mesačnom príjme jeho respondentov¹¹. Pri meraní závislosti medzi výškou čistého mesačného príjmu respondenta výskumu a jeho zaradením v hierarchii kategórií zamestnaní sme zistili hodnotu koeficientu korelácie 0,152 (Kendallov koeficient). Pri meraní závislosti medzi najvyšším dosiahnutým vzdelaním respondenta a jeho umiestnením v hierarchii kategórií zamestnaní sme zistili hodnotu koeficientu korelácie 0,453 (Kendallov koeficient). Na základe zistenej hodnoty teda v prípade vzťahu medzi výškou príjmu a umiestnením v hierarchii zamestnaneckých kategórií nemožno hovoriť o vysokej miere závislosti. V prípade vzťahu medzi najvyšším dosiahnutým vzdelaním a umiestnením v hierarchii kategórií zamestnaní je hodnota koeficientu síce vyššia, no aj v tomto prípade je nižšia ako sú hodnoty typické pre nameranú závislosť medzi socioekonomickým statusom meraným prostredníctvom Duncanovho indexu SEI (Duncan 1961; Blau – Duncan 1967), alebo indexu ISEI Ganzebooma a Treimana. (Ganzeboom – Treiman 1996, 2003) Na základe uvedených zistení preto považujeme za odôvodnené rozlišovanie sociálneho statusu vo vymedzení, z ktorého vychádzame, od jeho vymedzenia ako socioekonomického statusu a zistenú statusovú hierarchiu pokladáme za osobitnú skutočnosť, neredukovateľnú na hierarchické usporiadanie členov spoločnosti na základe dosiahnutého vzdelania alebo príjmu. Toto statusové usporiadanie je, samozrejme, tiež kvalitatívne odlišné od rôznych škál prestíže povolání, resp. zamestnaní, ktoré najčastejšie vyjadrujú iba rôzne požiadavky a finančné odmeny spojené s jednotlivými profesiami. (Goldthorpe – Hope 1974; Bunčák et al. 2011)

Vzťah statusového usporiadania a triednej diferenciácie

Ďalej sa budeme venovať rozboru otázky vzťahu medzi statusovým usporiadaním a triednou štruktúrou slovenskej spoločnosti ako dvom blízkym, no kvalitatívne odlišným dimenziám sociálnej stratifikácie. Budeme pritom vychádzať z prezentovanej hierarchie 25 zamestnaneckých kategórií, ktorú považujeme za reprezentujúcu statusové usporiadanie slovenskej spoločnosti a tiež z vyššie uvedených päťtriednych schém klasifikácií EGP a ESeC. Umožnia nám to údaje zhrnuté v tabuľkách č. 4 a 5, ktoré obsahujú údaje o percentuálnom

¹¹ Výšku príjmu respondenta výskum zisťoval otázkou: „Aký je Váš osobný čistý mesačný príjem? Zarad'te sa, prosím, do jednej z nasledujúcich príjmových kategórií: do 400 €, 401 – 550 €, 551 – 700 €, 701 – 850 €, 851 – 1000 €, 1001 – 1400 €, 1401 – 1800 €, 1801 € a viac“.

Dosiahnuté vzdelanie respondenta výskum zisťoval otázkou: „Aké je Vaše najvyššie ukončené vzdelanie?“ Možné odpovede boli: základné vzdelanie, vyučený bez maturity (s výučným listom, osvedčením), stredné vzdelanie bez maturity, vyučený s maturitou, úplné stredoškolské všeobecné vzdelanie (gymnázium), vyššie vzdelanie (pomaturitné, nadstavbové), vysokoškolské bakalárske vzdelanie, vysokoškolské magisterské vzdelanie, vedecké, postgraduálne vzdelanie.

Tabuľka č. 4: Rozdelenie respondentov 25 zamestnaneckých kategórií podľa tried klasifikácie EGP

Por.	Názov kategórie zamestnaní	Päť tried schémy EGP				
		1 Servisná trieda	2 Rutinní nemanu- álne prac.	3 Drobní podnika- telia	4 Kvalifi- kovaní robotníci	5 Nekvalifi- kovaní robotníci
1.	Lekári, terapeuti, farmaceuti	8,3%				
2.	Učítelia a iní pedagogickí pracovníci	16,9%	2,3%			
3.	Vedci, architekti, inžinieri, právnicki	8,0%				
4.	Analytici vo finančníctve, marketingu, IKT	10,9%				
5.	Manažéri vo výrobe, financiách, obchode, doprave	8,0%		8,9%		
6.	Sekretárky, všeobecní administratívni pracovníci	0,5%	9,7%	0,7%		
7.	Zdravotné sestry, iní zdravotníckí pracovníci, ošetrovatelia	2,5%	9,7%	1,0%	0,9%	
8.	Manažéri v službách	6,5%		24,9%		
9.	Obchodní zástupcovia, sprostredkovatelia, nákupcovia	12,2%	5,1%	11,5%		
10.	Kaderničky, kozmetičky			11,5%	6,5%	
11.	Administratívni pracovníci v zákazníckych službách	1,1%	6,3%	0,3%		
12.	Technici, majstri vo výrobe, doprave, IKT	12,0%			0,2%	
13.	Účtovníci, pomocní administratívni pracovníci	1,1%	12,0%			4,3%
14.	Predavači	0,8%	37,3%	4,3%		
15.	Upratovačky, čističi			0,7%		15,5%
16.	Kuchári, čašníci, barmani	1,4%	12,0%	0,7%	13,4%	
17.	Prevádzkari, správcovia, vedúci predajní	7,9%	3,0%	2,0%	,2%	6,6%
18.	Policajti, dozorcovia, hasiči	0,8%		0,7%	7,4%	8,0%
19.	Pestovatelia plodín, úžitkových zvierat, spracovatelia plodín, mäsa, výrobcovia potravín			1,3%	8,3%	
20.	Operátori, montéri strojov a zariadení			1,3%	2,7%	15,5%
21.	Pomocní pracovníci, nosiči, zberači odpadu		2,5%		1,3%	12,1%
22.	Kvalifikovaní remeselníci	1,2%		6,9%	30,6%	2,0%
23.	Vodiči, obsluha pojazdných strojov a zariadení			8,2%	4,3%	27,3%
24.	Stavební remeselníci			11,5%	13,6%	8,6%
25.	Elektrikári, elektrotechnici			3,9%	10,5%	
		100%	100%	100%	100%	100%

rozdelení respondentov výskumu sociálnej stratifikácie a mobility (situovaných v nami vymedzených 25 hierarchicky usporiadaných zamestnaneckých kategóriách) do piatich tried klasifikácie EGP a klasifikácie ESeC.

Už prvý pohľad na rozmiestnenie hierarchicky usporiadaných zamestnaneckých kategórií v triednych schémach EGP i ESeC nám umožňuje konštatovať pomerne vysoko konzistentné rozdelenie – väčšina respondentov z vymedzených zamestnaneckých kategórií je zaradená do tých tried klasifikácie EGP i ESeC, do ktorých podľa teoretického vymedzenia týchto tried majú patriť. Premietnutie odhaleného statusového usporiadania do takéhoto znázornenia triednej štruktúry slovenskej spoločnosti teda ukazuje vysokú mieru ich homogenity, čo zodpovedá uvedenému weberovskému vymedzeniu triedy a statusu ako blízkyh druhov sociálneho rozvrstvenia. Na druhej strane, zistenia výskumu sociálnej stratifikácie a mobility v slovenskej spoločnosti ukazujú aj určité rozdiely medzi jej statusovým usporiadaním a triednou štruktúrou.

Do servisnej triedy sa v triednej schéme EGP zaraďujú vysokoškolsky vzdelaní odborníci, vysokí štátni úradníci a verejní činitelia, manažéri veľkých podnikov, veľkopodnikatelia, ale aj stredoškolsky vzdelaní odborníci, nižší štátni úradníci a verejní činitelia, vzdelaní technici, manažéri menších podnikov a nadriadení nemanuálne pracujúcich zamestnancov. Tabuľka č. 4 ukazuje, že v statusovej hierarchii najvyššie umiestnené zamestnanecké kategórie, ako sú lekári, terapeuti a farmaceuti, učitelia, vedci, inžinieri, právnici, analytici vo finančníctve, marketingu a IKT, manažéri vo výrobe a v službách, obchodní zástupcovia, technici a majstri tvoria 81,1% respondentov zaradených do tejto triedy. Na druhej strane, zamestnanecké kategórie zaujímajúce v statusovej hierarchii najnižšie pozície – elektrikári a elektrotechnici, stavební remeselníci a iní kvalifikovaní remeselníci, pestovatelia plodín a úžitkových zvierat, spracovatelia plodín, mäsa, a výrobcovia potravín, vodiči, operatéri a montéri strojov a zariadení, kuchári, čašníci a barmani – tvoria 83,4% respondentov zaradených do triedy kvalifikovaných robotníkov. V týchto dvoch triedach klasifikácie EGP, rovnako ako v triede nekvalifikovaných robotníkov, je teda rozvrstvenie podľa sociálneho statusu s triednym zaradením pomerne zhodné – možno ich označiť ako statusovo homogénne triedy.

V prípade triedy rutinne nemanuálne pracujúcich je statusové rozvrstvenie odlišné – umiestnili sa v nej zamestnanecké kategórie z najvyšších, stredných i najnižších pozícií statusovej hierarchie. V prípade väčšiny takto umiestnených zamestnaneckých kategórií (sekretárky a všeobecní administratívni pracovníci, zdravotné sestry, ošetrovatelia a iní zdravotnícki pracovníci, obchodní zástupcovia, sprostredkovatelia a nákupcovia, administratívni pracovníci v zákazníckych službách, účtovníci a pomocní administratívni pracovníci a čiastočne aj predavači) však ich umiestnenie v tejto triede zodpovedá charakteru ich práce.

Medzi statusovo heterogénnymi triedami má najpestrejšie statusové rozvrstvenie trieda drobných podnikateľov, v ktorej sa umiestnili respondenti z až 19 zamestnaneckých tried. (Pozoruhodné pritom je, že v nej nie sú zastúpené štyri zamestnanecké kategórie, ktoré sa v statusovej hierarchii umiestnili najvyššie, ale ani nižšie umiestnené kategórie, ako sú technici, účtovníci a pomocní pracovníci, čo však možno vysvetľovať aj chybami merania.) Toto široké rozvrstvenie možno čiastočne vysvetliť skutočnosťou, že pomerne veľká časť respondentov z našich 25 zamestnaneckých kategórií sa zaraďuje do triedy drobných podnikateľov na základe prinútenia – v SR sú do nej zaradení aj živnostníci (najmä z radov remeselníkov, ale i manažérov, právnikov atď., ktorí sú živnostníkmi z núdze, v rámci tzv. švarcsystému) zamestnávaní veľkými firmami, ako aj inými malými a strednými podnikateľmi.

Tabuľka č. 4 tiež ukazuje, že viaceré statusové kategórie (kategórie s prevahou manuálnej aj nemanuálnej práce) sa rozmiestnili vo viacerých triedach klasifikácie EGP. Najmarkantnejšie je to v prípade zamestnaneckých kategórií, ako sú prevádzkari, správcovia a vedúci predajní, zdravotné sestry, ošetrovatelia a iní zdravotnícki pracovníci, kuchári, čašníci a barmani, policajti, dozorcovia a hasiči a kvalifikovaní remeselníci, ktoré sa súčasne umiestnili až v štyroch rôznych triedach. Respondenti z ďalších deviatich zamestnaneckých kategórií sa umiestnili v troch rôznych triedach klasifikácie EGP. Aj toto rozmiestnenie možno čiastočne vysvetliť uvedeným zaradením sa časti respondentov do triedy drobných podnikateľov, resp. živnostníkov. Inými dôvodmi pre rôzne zaradenie respondentov z jednej zamestnaneckej kategórie do rôznych tried môžu byť vnútorná heterogénnosť týchto kategórií – napríklad z hľadiska vzdelania, ako v prípade obchodných zástupcov, zdravotných sestier, administratívnych pracovníkov, policajtov atď., alebo z hľadiska zastávania riadiacej funkcie v rámci danej zamestnaneckej kategórie.

Najvýraznejšie rozdiely medzi zisteným statusovým usporiadaním a triednou štruktúrou existujú v prípade zamestnaneckých kategórií sekretárky a všeobecní administratívni pracovníci, zdravotné sestry, ošetrovatelia a iní zdravotnícki pracovníci, kaderníčky a kozmetičky, upratovačky a čističi, pomocní pracovníci, nosiči a zberači odpadu, ktoré sa v statusovej hierarchii umiestnili vyššie ako zodpovedá ich zaradeniu v triednej schéme EGP. Na druhej strane existujú výrazné rozdiely i v prípade kategórií prevádzkari, správcovia, vedúci predajní a účtovníci a pomocní administratívni pracovníci, ktoré sa v porovnaní so svojím triednym zaradením v statusovej hierarchii umiestnili na nižších pozíciách, ako by sa dalo očakávať.

Tabuľka č. 5: Rozdelenie respondentov 25 zamestnaneckých kategórií podľa tried klasifikácie ESeC

Por. Názov kategórie zamestnaní	Päť tried schémy ESeC				
	1 Servisná trieda	2 Nemanuálne pracujúci vyššieho st.	3 Drobní podni- katelia	4 Nemanuálne pracujúci nižšieho st.	5 Manuálne pracujúci
1. Lekári, terapeuti, farmaceuti	9,2%				
2. Učítelia a iní pedagogickí pracovníci	20,7%	0,8%	0,3%		
3. Vedci, architekti, inžinieri, právnici	8,5%	0,4%	0,3%		
4. Analytici vo finančníctve, marketingu, IKT	12,0%	0,4%			
5. Manažéri vo výrobe, financiách, obchode, doprave	9,1%		8,5%		
6. Sekretárky, všeobecní administratívni pracovníci	0,5%	22,4%	0,7%		
7. Zdravotné sestry, iní zdravotnícki pracovníci, ošetrovatelia	7,5%	2,7%	1,0%	6,7%	
8. Manažéri v službách	7,2%		24,8%		
9. Obchodní zástupcovia, sprostredkovatelia, nákupcovia	3,8%	33,5%	11,4%		
10. Kaderníčky, kozmetičky			11,4%	6,9%	
11. Administratívni pracovníci v zákazníckych službách		2,7%	0,3%	9,0%	
12. Technici, majstri vo výrobe, doprave, IKT	12,8%	1,5%			
13. Účtovníci, pomocní administratívni pracovníci	0,7%	11,0%		9,0%	3,1%
14. Predavači		1,9%	4,2%	52,5%	0,6%
15. Upratovačky, čističi		0,4%	0,7%		6,8%
16. Kuchári, čašníci, barmani		4,6%	1,3%	2,1%	15,4%
17. Prevádzkari, správcovia, vedúci predajní	7,2%	5,3%	2,0%	0,5%	3,9%
18. Policajti, dozorcovia, hasiči	0,9%	2,7%		13,3%	
19. Pestovatelia plodín, úžitkových zvierat, spracovatelia plodín, mäsa, výrobcovia potravín		0,4%	1,3%		4,6%
20. Operátori, montéri strojov a zariadení		1,1%	1,3%		8,1%
21. Pomocní pracovníci, nosiči, zberači odpadu		0,4%			8,0%
22. Kvalifikovaní remeselníci		6,1%	6,9%		17,5%
23. Vodiči, obsluha pojazdných strojov a zariadení		0,4%	8,2%		14,6%
24. Stavební remeselníci		0,8%	11,4%		11,5%
25. Elektrikári, elektrotechnici		0,8%	3,9%		5,8%
	100%	100%	100%	100%	100%

Rozdelenie statusových kategórií do piatich tried klasifikácie ESeC v podstate reprodukuje, resp. potvrdzuje hlavné zistenia konštatované v prípade ich

rozdelenia do tried klasifikácie EGP: rozvrstvenie podľa sociálneho statusu je i tu v servisnej triede a v triede manuálne pracujúcich takmer zhodné. Tabuľka č. 5 ukazuje, že podobne ako v prípade použitia triednej klasifikácie EGP, aj pri použití klasifikácie ESeC v statusovej hierarchii najvyššie umiestnené zamestnanecké kategórie tvoria veľkú väčšinu (83,3%) respondentov zaradených do servisnej triedy. Podobné zistenie platí i v prípade zamestnaneckých kategórií zaujímavých v statusovej hierarchii najnižšie pozície – tvoria 85,5% respondentov zaradených do triedy manuálne pracujúcich. S výnimkou dvoch či troch zamestnaneckých kategórií existuje pomerne vysoká zhoda medzi statusovou pozíciou a triednym umiestnením aj v prípade triedy nemanuálne pracujúcich nižšieho stupňa.

Trieda nemanuálne pracujúcich vyššieho stupňa, zahŕňajúca všeobecné i špeciálne administratívne a obchodné pozície i pozície technického charakteru, ako aj trieda drobných podnikateľov sa od ostatných tried tejto klasifikácie z hľadiska statusového rozvrstvenia svojich príslušníkov odlišujú: umiestnili sa v nich zamestnanecké kategórie z najvyšších, stredných i najnižších pozícií statusovej hierarchie. Túto skutočnosť možno v prípade triedy nemanuálne pracujúcich vyššieho stupňa čiastočne vysvetliť jej vnútornou heterogenitou, v prípade triedy drobných podnikateľov zase existenciou hojne zastúpených živnostníkov z prinútenia, ktorí tvoria významnú časť tejto triedy.

Tabuľka č. 5 ukazuje, že aj pri premietnutí statusového usporiadania do znázornených tried klasifikácie ESeC sa mnohé statusové kategórie rozmiestnili do viacerých tried tejto klasifikácie. Ide v zásade o rovnaké zamestnanecké kategórie ako v prípade usporiadania podľa klasifikácie EGP a toto rozptýlenie možno zrejme i rovnakým spôsobom vysvetliť. Najvýraznejšie rozdiely medzi zisteným statusovým usporiadaním a triednou štruktúrou meranou na základe klasifikácie ESeC existujú v prípade zamestnaneckých kategórií sekretárky a všeobecní administratívni pracovníci, zdravotné sestry, ošetrovatelia a iní zdravotnícki pracovníci, upratovačky a čističi, pomocní pracovníci, nosiči a zberači odpadu, ktoré sa v statusovej hierarchii umiestnili vyššie ako by sa dalo očakávať na základe ich zaradenia v triednej schéme ESeC. Na druhej strane, zamestnanecká kategória prevádzkari, správcovia, vedúci predajní sa, vzhľadom na svoje triedne zaradenie, v statusovej hierarchii umiestnila výrazne nižšie. Nižšie umiestnenie v tejto hierarchii, ako by bolo možné očakávať, zaujala i kategória účtovníci a pomocní administratívni pracovníci.

Na základe uvedených skutočností možno vysloviť záver, že napriek zistenej vysokej miere zhody medzi zaradením jednotlivých zamestnaneckých kategórií v hierarchii odhalenej multidimenzionálnym škálovaním a ich pozíciou v triednych klasifikáciách EGP alebo ESeC, existujú i neprehľadnuteľné rozdiely medzi týmito ich dvomi umiestneniami. Domnievame sa, že táto skutočnosť podporuje náš predpoklad: zistené rozdiely medzi statusovým

usporiadaním a triednou štruktúrou vypovedajú o existencii a pôsobení sociálneho statusu a triedy ako dvoch blízkyh, no odlišných dimenzií sociálnej stratifikácie slovenskej spoločnosti.

Záver

Na našu základnú otázku, či v súčasnej slovenskej spoločnosti existuje empiricky zistiteľné statusové usporiadanie (indikované zamestnaneckou skladbou manželských a partnerských párov) ako dimenzia sociálnej stratifikácie, ktorá je kvalitatívne odlišná od triednej štruktúry, môžeme na základe výsledkov uskutočnenej analýzy zistení empirického výskumu *Sociálna stratifikácia a sociálna mobilita na Slovensku* odpovedať kladne. Výsledky použitia techniky multidimenzionálneho škálovania 25 kategórií vytvorených na základe zistenej zamestnaneckej skladby manželských a partnerských dvojíc nám umožnili odhaliť základnú dimenziu tejto štruktúry, ktorú považujeme za dimenziu vypovedajúcu o hierarchii statusového usporiadania slovenskej spoločnosti. Na otázku, či je toto statusové usporiadanie odlišné od triednej diferenciácie spoločnosti, môžeme odpovedať tiež kladne: aj keď existuje vysoká miera zhody medzi zaradením zamestnaneckých kategórií v statusovej hierarchii a ich triednou pozíciou, medzi týmito umiestneniami existujú i výrazné rozdiely, ktoré môžeme považovať za dve odlišné dimenzie sociálnej stratifikácie.

Odhalené statusové usporiadanie slovenskej spoločnosti má hierarchickú podobu, v ktorej zauímajú najvyššie pozície zamestnania s prevahou nemanuálnej práce – riadiacej či inej práce s ľuďmi, práce so symbolmi a všeobecnými informáciami, ktoré si vyžadujú najvyššie vzdelanie a kvalifikáciu. Na stredných pozíciách tejto hierarchie sa umiestnili zväčša zamestnania s prevahou rutinnej nemanuálnej práce, práce s ľuďmi alebo symbolmi vyžadujúce si vzdelanie a kvalifikáciu strednej úrovne. Na najnižších pozíciách sa umiestnili zamestnania s prevahou rutinnej manuálnej práce – práce so surovinami, strojmi a zariadeniami, vyžadujúce si buď odbornú kvalifikáciu, alebo iba zaučenie či zácvik. Zistenia výskumu nám pritom dovoľujú tvrdiť, že toto statusové usporiadanie nie je totožné s hierarchickým usporiadaním členov spoločnosti na základe socioekonomického statusu, ani so stupnicou prestíže povolání a nie je ani odvodeninou hierarchického usporiadania podľa dosiahnutého vzdelania a príjmu.

Zamestnanecké kategórie, ktoré tvoria základ tohto statusového usporiadania, pritom nemožno považovať za reálne, presne vymedzené sociálne skupiny s ohraničeným členstvom a ďalšími skupinovými charakteristikami, ale skôr za voľnejšie sociálne siete vzťahov medzi jednotlivcami, ktorí sú, ako navzájom si rovní, spojení pevnými blízkyimi zväzkami a ktorých životný štýl je rovnaký alebo podobný. Toto chápanie zodpovedá Weberovmu vymedzeniu statuso-

vých skupín (statusových okruhov) v moderných demokraciách ako spoločstiev amorfneho druhu, pričom statusové usporiadanie sa prejavuje najmä v tých oblastiach sociálneho života, v ktorých sa jednotlivci usilujú o nadobúdanie a udržiavanie sociálneho statusu prostredníctvom voľby určitej profesie, realizáciou konkrétneho štýlu života, prípadne uchovávaním zdedených alebo monopolizovaných charakteristík, symbolických zručností a privilégií.

Platnosť a spoľahlivosť našich záverov o statusovom usporiadaní slovenskej spoločnosti a jeho vzťahu k triednej štruktúre treba ďalej preverovať aj inými postupmi a metódami. Zistenia výskumu sociálnej stratifikácie a mobility v slovenskej spoločnosti dovoľujú napríklad analyzovať vzťahy medzi sociálnym statusom (i triedou) a kultúrnou spotrebou, niektorými aspektmi spôsobu života alebo politickými orientáciami. Analýza týchto otázok umožní nielen prehĺbiť testovanie doterajších poznatkov, ale vytvára aj možnosť overiť explanačný potenciál sociálneho statusu pre interpretáciu konania ľudí umiestnených na rôznych pozíciách nielen v triednej štruktúre, ale aj v statusovom usporiadaní spoločnosti.

Ján Bunčák je docentom Katedry sociológie Filozofickej fakulty Univerzity Hradec Králové. Venuje sa otázkam sociologickej teórie, predovšetkým skúmaniu sociálnej stratifikácie, metodológii sociologického výskumu a odvetvovým sociológiám.

Anna Hrabovská pracovala na Katedre sociológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Venuje sa metodologickej príprave a počítačového spracovaniu údajov sociologických výskumov.

Ján Sopóci je vedúcim Katedry sociológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Venuje sa problematike sociologickej teórie, najmä sociálnym nerovnostiam, sociológii politiky a sociológii organizácií.

LITERATÚRA

- BLAU, P. M. – DUNCAN, O. D., 1967: The American Occupational Structure. New York: John Wiley and Sons.
- BOTTERO, W. – PRANDY, K., 2003: Social Interaction Distance and Stratification. British Journal of Sociology 54 (2), s. 177-197.
- BOURDIEU, P., 1984: Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste. London: Routledge & Kegan Paul.
- BUNČÁK, J. – DŽAMBAZOVIČ, R. – HRABOVSKÁ, A. – SOPÓCI, J., 2011: K niektorým otázkam sociálnej stratifikácie slovenskej spoločnosti. Sociológia 43 (5), s. 495-527.

- BUNČÁK, J. – DŽAMBAZOVIČ, R. – HRABOVSKÁ, A. – SOPÓCI, J., 2013: Sociálne nerovnosti: storočie zmien. In: Krivý, V. (ed.): Ako sa mení slovenská spoločnosť. Bratislava: Sociologický ústav SAV, s.16-88.
- CHAN, T. W. – GOLDTHORPE, J. H., 2004: Is There a Status Order in Contemporary British Society? Evidence from the Occupational Structure of Friendship. *European Sociological Review* 20 (5), s. 383-401.
- CHAN, T. W. – GOLDTHORPE, J. H., 2007: Class and Status: The Conceptual Distinction and its Empirical Relevance. *American Sociological Review* 72 (4), s. 512-532.
- CHAN, T. W. (ed.), 2012: Social Status and Cultural Consumption. Cambridge: Cambridge University Press.
- DUNCAN, O. D., 1961: A Socioeconomic Index for all Occupations. In: Reiss, A. (ed.) Occupations and Social Status. New York: Free Press, s. 109-138.
- ERIKSON, R. – GOLDTHORPE, J. H., 1992: The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies. Oxford: Clarendon Press.
- ERIKSON, R. – GOLDTHORPE, J. H. – PORTOCARERO, L., 1979: Intergenerational Class Mobility in Three Western European Countries. *British Journal of Sociology* 30 (4), s. 415-441.
- GANZEBOOM, H. B. G. – TREIMAN, D. J. – ULTEE, W. C., 1991: Comparative Intergenerational Stratification Research: Three Generations and Beyond. *Annual Review of Sociology* 17 (3), s. 277-302.
- GANZEBOOM, H. B. G. – DE GRAAF, M. P. – TREIMAN, D. J., 1992: A Standard International Socio-Economic Index of Occupational Status. *Social Science Research* 21 (1), s. 1-56.
- GANZEBOOM, H. B. G. – TREIMAN, D. J., 1996: Internationally Comparable Measures of Occupational Status for the 1988 International Standard Classification. *Social Science Research*, 25 (2), s. 201-239.
- GANZEBOOM, H. B. G. – TREIMAN, D. J., 2003: Three Internationally Standardised Measures for Comparative Research on Occupational Status. In: Hoffmeyer-Zlotnik, J. H. – Wolf, C. (eds.): Advances in Cross-National Comparison: A European Working Book for Demographic and Socio-Economic Variables. New York: Kluwer Academic Press, s. 159-193.
- GOLDTHORPE, J. H. – HOPE, K., 1974: The Social Grading of Occupations: A New Approach and Scale. Oxford: Clarendon Press.
- GOLDTHORPE, J. H. – LLEVELYN, C. – PAYNE, C., 1980: Social Mobility and Class Structure in Modern Britain. Oxford: Clarendon Press.
- KATRŇÁK, T., 2005: Třídní analýza a sociální mobilita. Brno: CDK.
- KATRŇÁK, T. – FUČÍK, P., 2010: Návrat k sociálnímu původu. Vývoj sociální stratifikace české společnosti v letech 1989 až 2009. Brno: CDK.
- LAUMANN, E. O., 1966: Prestige and Association in an Urban Community. An Analysis of an Urban Stratification System. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- LAUMANN, E. O., 1973: Bonds of Pluralism. New York: Wiley.
- LAUMANN, E. O. – GUTTMAN, L., 1966: The Relative Associational Contiguity of Occupations in an Urban Setting. *American Sociological Review* 31 (2), s. 169-178.

- LIPSET, S. M. – BENDIX, R., 1959: *Social Mobility in Industrial Society*. London: Heinemann.
- LOCKWOOD, D., 1958: *The Blackcoated Worker: A Study in Class Consciousness*. London: Allen&Unwin.
- LONDÁK, M. – MICHÁLEK, S. – WEISS, P. (eds.), 2016: *Slovakia: A European Story*. Bratislava: VEDA.
- MACHONIN, P. a kol., 1969: *Československá společnost. Sociologická analýza sociální stratifikace*. Bratislava: Epona.
- MACHONIN, P. – TUČEK, M. a kol., 1996: *Česká společnost v transformaci. K proměnám sociální struktury*. Praha: SLON.
- MATEJŮ, P. – VLACHOVÁ, K. (eds.), 2000: *Nerovnost, spravedlnost, politika. Česká republika 1991 – 1998*. Praha: SLON.
- MILLS, C. W., 1951: *White Collar: The American Middle Classes*. New York: Oxford University Press.
- PRANDY, K. – LAMBERT, P. S., 2003: *Marriage, Social Distance and the Social Space: An Alternative Derivation and Validation of the Cambridge Scale*. *Sociology* 37 (4), s. 397-411.
- ROSE, D. – HARRISON, E. (eds.), 2010: *Social Class in Europe: An Introduction to the European Socioeconomic Classification*. New York: Routledge.
- SCHENK, J. – HRABOVSKÁ, A., 2010: *Škálovanie – základné jednodimenziálne metódy*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského.
- SOPÓCI, J., 2008: *Sociálna stratifikácia a mobilita. Teoretická analýza*. Bratislava: IRIS.
- STEWART, A. – PRANDY, K. – BLACKBURN, R. M., 1980: *Social Structure and Occupations*. London: Macmillan.
- ŠAFR, J., 2008a: *Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- ŠAFR, J., 2008b: *Status Homogeneity and Heterogeneity in Social Contacts*. In: Šafr, J. – Häuberer, J. (eds.): *Social Distances and Stratification: Social Space in the Czech Republic*. *Sociologické studie / Sociological Studies* 08:4. Praha: Sociologický ústav AV ČR, s. 55-66.
- ŠAFR, J. – HOLÝ, D., 2012: *Měření sociálního statusu a sociálních tříd na základě povolání*. In: Krejčí, J. – Leontiyeva Y. (eds.): *Cesty k datům. Zdroje a management sociálněvědních dat v České republice*. Praha: SLON, s. 140-180.
- ŠANDEROVÁ, J., 2004: *Sociální stratifikace. Problém, vybrané teorie, výzkum*. Praha: Karolinum.
- TUČEK, M. a kol., 2003: *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: SLON.
- WEBER, M., 1964: *Wirtschaft und Gessellschaft*. Köln: Kiepenheuer & Witsch.